

LIUBA AGAPI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**CLASIFICĂRI ALE ELEMENTELOR DE LIMBĂ
DE EXPRESIE A EMOTIVITĂȚII**

Clasificarea mijloacelor lingvistice de expresie a emotivității este strâns legată de clasificarea emoțiilor din perspectiva psihologiei, iar întrucât realizarea unei clasificări universale a emoțiilor e dificilă (manifestările lumii interioare a omului fiind extrem de variate), se atestă și lipsa unor criterii unice în ceea ce privește clasificarea elementelor lingvistice de expresie a acestor trăiri afective, fapt care determină existența mai multor tipologii.

În psihologie, specialiștii se confruntă cu dificultăți chiar la separarea denominativă a unor stări emoționale, deoarece există sute de emoții, cu variantele, mutațiile și combinațiile lor, iar nuanțele unora sunt atât de numeroase, noi nu avem atâtea cuvinte ca să le numim. În plus, în unele stări afective extremele plăcut-neplăcut pot fi amestecate, iar altele cu timpul se rafinează, se diversifică, se transformă: furia, de exemplu, se transfigurează în ură, resentiment sau ranchiună. Nu trebuie să trecem cu vederea inevitabilul aspect dezordonator al unor emoții, care duce la o agitație motorie haotică ori la paralizarea oricărui mișcări logice. Philippe Malrieu face, în acest sens, distincția dintre „les émotions de mise en route” și „les émotions de dérouté” (emoțiile de orientare și cele ce ne derutează) [1, p. 129].

Pornind de la caracteristicile emoțiilor, unii psihologi identifică aproximativ 200. Charles Darwin, primul care a studiat emoțiile, consideră totuși că există șase emoții de bază, la fel cum există culori de bază (care, prin combinație, dau naștere întregului spectru al experienței emoționale umane): *furia, teama, dezgustul, mirarea, bucuria, supărarea* [2, p. 99]. Robert Plutchik, în studiile sale, adaugă celor șase emoții primare identificate de Ch. Darwin încă două: *curiozitatea și acceptarea*.

Cercetătorul K. Izard distinge 10 emoții fundamentale – *emoțiile interesului, bucuriei, mirării, suferinței-durere, miniei, repulsiei, disprețului, fricii, vinovăției* [3, p. 22], punând la bază faptul că fiecare dintre aceste emoții influențează într-un mod specific asupra proceselor de percepție și asupra comportamentului uman.

Majoritatea psihologilor însă consideră de bază doar patru emoții: *frica, furia, plăcerea, tristețea*. Pe lângă acestea, mai există un număr foarte mare de emoții „subtile”.

La baza clasificării emoțiilor sus-numite, în psihologie, se pun diverse criterii: 1. intensitatea emoțiilor (conform acestui criteriu, J. P. Sartre clasifică emoțiile în două mari clase: *emoții puternice*, însoțite de reacții relativ violente, și *emoții fine*, însoțite de reacții relativ slabe). În prima categorie se includ: furia, frica, tristețea, rușinea, orgoliul și toate varietățile lor, iar în a doua – toate sentimentele morale, intelectuale și estetice. Nuanțele lor se combină și continuă unele în altele la infinit [4, p. 90]; 2. durata lor; 3. profunzimea (emoții serioase sau superficiale); 4. conștientizarea (emoții latente sau bine controlate); 5. necesitățile; 6. complexitatea (simple sau compuse); 7. condițiile de apariție; 8. funcțiile îndeplinite; 9. influența asupra organismului; 10. obiectul conținutului și orientarea (emoții orientate către sine – mulțumirea de sine, căința și către alții – mulțumirea, invidia); 11. specificul exprimării lor etc.

Cel mai frecvent este întrebuințată divizarea emoțiilor în pozitive (*bucuria, simpatia, încântarea, recunoștința, atașamentul, stima, încrederea, mândria, entuziasmul, siguranța, exaltarea etc.*) și negative (*tristețea, furia, frica, necazul, deznădejdea, disperarea, regretul, invidia, dezamăgirea, mîhnirea, plictiseala, vinovăția, zăpăceala, supărarea, indignarea etc.*). Această divizare reflectă aprecierea subiectivă a senzațiilor percepute.

În limbă, ambivalența, bipolaritatea emoțiilor este surprinsă în perechi de antonime: *bucurie-tristețe, plăcere-dezgust, mînie-relaxare, admirație-dispreț, simpatie-antipatie etc.*

Lingviștii au dovedit că în limbă avem mai multe cuvinte care exprimă emoții negative decît cuvinte ce denumesc emoții pozitive, indiferent de cultura din care facem parte, educația sau vîrsta [5, p. 149]. Ei pun acest fenomen pe seama faptului că în trecut emoțiile negative influențau enorm capacitatea omului de a supraviețui. Spre exemplu, frica influența capacitatea omului de a fugi din fața pericolului. Tot din acest motiv emoțiile negative sunt mai multe. Limbajul etichetează nuanțele negative ale trăirilor afective în sinonimele lor (de exemplu: *ură, antipatie, animozitate, resentiment, dezgust, aversiune, malițiozitate, ciudă, răzbunare, oroare etc.*).

Dar nu toate manifestările emoționale pot fi atribuite uneia dintre cele două grupe : negative sau pozitive. Există și **stări emoționale neutre**: *mirarea, curiozitatea, indiferența, etc.* Pe de altă parte, emoțiile uneori se asociază în cupluri contradictorii, implicînd polaritatea caracteristică vieții afective.

Aceste distincții constituie sarcina cărților de psihologie, dar și a dicționarilor de sinonime. De fapt, multe studii psihologice germane nu sunt decît dicționare de sinonime privind capitolul emoției.

Conform distincțiilor sus-numite, efectuate de psihologi, considerăm unul dintre criteriile clasificării unităților lexicale marcate emotiv **criteriul apartenenței la o zonă emoțională în raport cu propriul eu**. Astfel, remarcăm unități lexicale ce exprimă emoții pozitive (*sau plăcute*), negative (*sau neplăcute*) și ambivalente;

Cercetările lingviștilor depășesc de cele mai multe ori cadrul indicilor pur psihologici, punînd la bază și alte criterii de clasificare a cuvintelor emotive.

Una dintre primele clasificări în lingvistică, cea a A. D. Grigorieva (1953), cuprindea trei clase ale lexicului funcțional-emoțional, la bază punîndu-se **criteriul semantico-formal**. Această clasificare se repetă în lucrările altor autori, cu anumite variații: L. L. Chim (1956) consideră acest lexic emoțional-apreciativ, M. N. Kojinoi (1960) îl numește expresiv-emoțional (1984). Conform autorilor numiți, avem unități lexicale emotive [6, p. 76]: cuvintele cu sufixe diminutive sau augmentative sunt cuvinte de coloratură emotivă (*floricică, sănătoșel, frumușel, deșteptățel, băiețoi etc.*);

Există cuvinte care concentrează emotivitatea în semantica lor (exprimă emoții trăite de vorbitorul însuși: *dezgust, răutate, bucurie, ură etc.*) și cuvinte care exprimă o apreciere, o atitudine din punctul de vedere al vorbitorului (*bun, rău, crud etc.*)

Referitor la ultima categorie, elementele sunt interpretate de lingviști în mod diferit: unii le atribuie lexicului neutru, alții – celui emotiv.

V. I. Bolotov conturează o tipologie, pornind de la mai multe criterii [7, p. 116]:

1. **Conform caracterului uzual** (unități lexicale *uzuale* și *ocasionale*, care reprezintă cuvinte cu o coloratură afectivă doar într-un anumit context, la un anumit vorbitor);

2. **Conform numărului de sensuri** (unități lexicale *monosemantice* și *polisemantice*);

3. **Conform structurii morfologice** (unități lexicale *primare*, simple și unități lexicale *secundare*, derivate cu afixe);

4. **Conform funcției unității lexicale (cuvinte care numesc emoțiile, unități lexicale care descriu emoțiile și care exprimă emoțiile).**

Considerăm mai reușită clasificarea lexicului emotiv realizată de N. A. Lukianova (1967), întrucât cercetătoarea delimitează net „hotarele” acestui tip de lexic și facilitează determinarea elementelor lui. Conform lingvistei, există trei clase de cuvinte care exprimă emoțiile și care corespund celor 3 tipuri de emotivitate a cuvântului [8, p. 54]:

1. Cuvinte care conțin emotivitatea în sensul lor denotativ (*interjecțiile, înjurăturile, hipocoristicele*);

2. Cuvinte în care emotivitatea se reflectă în unul dintre sensurile conotative ale cuvântului, în sensurile lui derivate. Acestea includ denumirea obiectului, a ființei etc. și atitudinea vorbitorului față de acestea (*drag, iubit, scump, voinic, mândru, suflețel, odor, giuvaier, îngeraș, puică, ducă, ticălos, trădător, nemernic, canalie, aventurier, gogoman* etc.);

3. Cuvinte ce devin expresie a emotivității datorită contextului (acestea fiind cele mai flexibile, întrucât își pot modifica sensul în funcție de context, caracterizându-se chiar prin ambivalență).

Referindu-ne la aspectul mijloacelor lingvistice și al modalităților de exprimare a emotivității, trebuie să ținem cont că acestea nu se realizează doar la nivelul lexicului, ci și la celelalte niveluri ale limbii. De aceea, considerăm o clasificare a mijloacelor de expresie a emotivității, conform nivelului lingvistic la care se realizează, una dintre cele mai potrivite. Această tipologie oferă o privire de ansamblu asupra elementelor lingvistice emotive, mai exactă, evitând echivocurile care apar în cadrul altor clasificări. Din această perspectivă, pe lângă **mijloacele lexicale**, mai distingem:

Mijloacele fonetice (accentul, intonația, pauza afectivă, lungiri de sunete, simbolismul fonetic, sunete clare, grave, ascuțite, dulci, dure, deschise, accelerarea, încetinirea vorbirii, aliterațiile în expresii cu formă fixă: *val-vîrtej, multe și mărunte, praf și pulbere, pe cale pe cărare*);

Mijloace morfologice. La nivel morfologic, emotivitatea unităților de vocabular este obținută prin atașarea unor sufixe emotive: sufixele diminutive și cele augmentative. Astfel, cuvinte precum *mândrușă, stejărel, ursișel, drăguș, profesoraș, scriitorăș, mătuoi, fătoi, codoi* surprind emoțiile prin care se caracterizează o atitudine sau alta.

Sufixe capătă sens emotiv și în cazul în care referentul nu poate avea dimensiuni: *voinicel, ursișel, doiniță, ziulică, nopticică*.

Mijloace sintactice. Emotivitatea sintaxei este bine pronunțată, mai ales în vorbirea spontană; emoția, în acest caz, izbucnește intensă, vie. O expresie a emotivității într-un astfel de discurs o reprezintă topica. Bulversarea topice firești (inversiunea) este produsul emoției; noțiunea cea mai importantă din punct de vedere subiectiv se axează prin forța lucrurilor înaintea celei mai puțin importante, indiferent de raportul logic dintre ele [9, p. 68].

Un alt indiciu al emotivității, surprins la nivelul sintaxei, este incoerența propozițiilor rostite de cel stăpînit de emoție. J. J. Rousseau explică acest fenomen astfel: „cuvintele nu sunt niciodată nebune, în schimb sintaxa – da, căci la nivelul frazei încearcă subiectul să-și facă loc. În străfundul lui, există ceva de genul „halucinației verbale”, fraza trunchiată, care se limitează cel mai adesea la partea sa sintactică (*deși ești...dacă ar mai trebui încă să...*). Cuvintele fișnesc în mintea subiectului fără cea mai mică ordine, căci ele depind de un joc al întâmplării (exterioare sau interioare)” [10, p. 23]. Omul nu întotdeauna găsește cuvântul care să corespundă celor simțite, exprimându-se incoerent și ambiguu precum e emoția ce-l cuprinde.

Pe de altă parte, un rol relevant îl au repetițiile care accentuează sau insuflă, într-un dialog, adresantului, o emoție, un sentiment.

Specifice sintaxei afective sunt și propozițiile monomembre eliptice care constituie o dovadă că vorbirea evită numirea emoției prin cuvinte, preferînd s-o exprime indirect, prin alte mijloace (paraverbale sau extralingvistice).

Sporirea emotivității se obține la nivel sintactic și prin intonație: propozițiile interogative retorice au menirea de a-l influența, de a-l convinge indirect pe interlocutor de adevărul celor spuse. S-a constatat că emoțiile mirării, bucuriei, indignării sunt mai des exprimate prin propoziții exclamative și intero-exclamative, iar cele ale tristeții – prin propoziții enunțiative [11, p. 314].

Mijloace stilistice. Emotivitatea unor cuvinte apare drept consecință a utilizării lor cu sens figurat (*îngerăș, suflețel, odor, bou, măgar* etc). Deosebit de pregnant este percepută emotivitatea limbajului în figurile de stil (metafore, epitete, comparații, imprecășii, repetiții, construcții paralele), dar și în apelative emoționale, variante emotive ale cuvintelor care vorbesc despre atitudinea față de adresant și despre intențiile lui emoționale, conversivele, zoolexicul și mitolexicul cu denotat străin, înjurăturile, jargonul. Aspecte de ordin emoțional includ, în semantica lor, frazeologismele: *a o lua la sănătoasa* – emoția de frică, *a nu-și afla locul* – neliniște, *a nu avea ochi să...* – repulsie, *a păzi pe cineva ca ochii din cap* – afecțiune, *a pune ochii pe cineva* – admirație, *a i se scurge ochii după ceva* – poftă etc.

În context, de obicei, elementele emotive de la diverse niveluri lingvistice coexistă, se completează reciproc. Astfel, pentru transmiterea unei singure emoții pot concura concomitent mai multe tipuri de mijloace lingvistice (fonetice, morfologice, lexicale, sintactice). De aceea considerăm mai comodă clasificarea mijloacelor de expresie a emotivității conform nivelului lingvistic la care se realizează. Tipologia facilitează delimitarea și cercetarea unităților lingvistice emotive într-un anumit text sau într-o situație de comunicare. În același timp, oferă posibilitatea abordării multiaspectuale a fenomenului complex, în condițiile în care, în vorbire, aproape orice cuvânt poate deveni, în anumite condiții, mijloc de exprimare și comunicare a emotivității.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ph. Malrieu, *La vie affective*, Paris, 1963.
2. Ch. Darwin, *Expresia emoțiilor la om și animale. Despre instinct*, București, 1967.
3. К. Изард, *Эмоции человека*, Moscova, 1980.
4. J. P. Sartre, *Psihologia emoției*, București, 1997.
5. A. Cosăceanu, *Eléments de grammaire affective*, Cavallioti, București, 1996.
6. După: В. И. Шаховский, *Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка*, Voronej, 1987.
7. В. И. Болотов, *Эмоциональность текста в аспектах языковой и неязыковой вариативности*, Taškent, 1981.
8. Н. А. Лукьянова, *Экспрессивная лексика разговорного употребления*, Novosibirsk, 1986.
9. O. V. Alexandrova, *Problemele sintaxei expresive*, Chișinău, 1984.
10. J.-J. Rousseau, *Eseu despre originea limbilor*, Polirom, 1999.
11. A. Dîrul, I. Ețcu, *Capitole de stilistică a limbii moldovenești*, Chișinău, 1990.